İLİM VE İRFAN YOLUNDA BİR HEZARFEN

EKMELEDDİN İHSANOĞLU'NA ARMAĞAN

A Festschrift In Honor Of Ekmeleddin İhsanoğlu

Hazırlayanlar
Hatice Aynur
Didar Bayır
Tuncay Zorlu
Fatma M. Şen
Magda Makhlouf
Jan Pieter Hogendijk

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1625
KÜLTÜR SERİSİ: 921

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-037-1

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Kapak Tasarımı: Mahmut Doğan

Dizgi-Tertip: Mahmut Doğan

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: İMAK OFSET BASIM YAYIN SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ.
Akçaburgaz Mah. 137. Sok.No: 12 Esenyurt / İstanbul / TÜRKİYE
Sertifika Numarası: 45523 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul- 2021

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İlim ve irfan yolunda bir hezarfen: Ekmeleddin İhsanoğlu'na armağan = A festschrift in honor of Ekmeleddin İhsanoğlu / Haz. Hatice Aynur, Didar Bayır, Tuncay Zorlu, Fatma M. Şen, Magda Makhlouf ve Jan Pieter Hogendijk. – İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.

888 s.: fotoğ., tbl; 23,5 cm. – (Ötüken Neşriyat yayın no. 1625. Kültür serisi; 921)

ISBN: 978-625-408-037-1

1. İhsanoğlu, Ekmeleddin, 1943- Biyografi. 2. Bilim Adamları -- Türkiye -- Biyografi. 3. Bilim -- Tarih -- Türkiye. I. Aynur, Hatice. II. Bayır, Didar. III. Zorlu, Tuncay. IV. Şen, Fatma M. V. Makhlouf, Magda. VI. Hogendijk, Jan Pieter. VII. Ekmeleddin İhsanoğlu'na armağan. VIII. A festschrift in honor of Ekmeleddin İhsanoğlu.

LC: Q175.3 DDC: 501

İÇİNDEKİLER

Table of Contents

Takdim 11

Foreword 13

Fatma M. Şen
Ekmeleddin İhsanoğlu'na Dair 15

Didar Bayır
Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Bibliyografisinin Ana Hatları 43

Makaleler / Articles

Said Aljoumani-Konrad Hirschler
Trading Fruits and Legumes on a Medieval Damascene Market: The Documentary and Archival Life Cycle of an Account Book from the Qubbat al-Khazna (Şam Evrakları 13327) 57

***Mohamad Salim al-Awa* / محمد سليم العوّا**
التراث الثقافي التركي في مصر 95

Hatice Aynur-Fatma M. Şen
Mehmed Sadî Gördesî'nin (ö. 1163/1750'den sonra) Manzum Zâtü'l-Kürsî Risâlesi: *Kutbiyye* .. 111

Khaled Azab
The Economic Relations between the Islamic World and the West through the International Trade Routes and Currencies 175

Didar Bayır
Bilim Tarihinin Kaynakları: Bir Konu Rehberinin Hazırlanması Üzerine 187

Fatih Bayram
Abdurrahman Kethüda'nın Kahiresi'ne Meftun Bir Fransız Tarihçi: André Raymond 211

Atilla Bir-Mustafa Kaçar-Hale Geyik
el- Bîrûnî'nin *et-Tefhîm*'inde (Astrolojiye Giriş Kitabı)
Sorulan Sorular Çerçevesinde Bu Kitabın Klasik Dönem Eğitimi Yönünden Önemi 221

Gülten Dinç
Kanun Tasarıları ve Sosyal Düzenlemelere Dair Gerekçeli Bir Raporla Başlayan Büyük Mücadele: Sıtma Savaşı 251

İsmail E. Erünsal
Characteristics of Ottoman Endowment Libraries 263

Géza Dávid
Ottoman Administration in the 16th and 17th Centuries:
Choice and Appointment of Beglerbegis and Sancakbegis 285

Melek Dosay Gökdoğan
İshak Hoca'da (ö. 1836) Manivela Bahsi 295

Nelly Hanna
Nazira Niqula and Modern Perceptions of the Ideal Housewife 311

Tofigh Heidarzadeh
How Did European Science Begin in Persia? 331

Abuzer Kalyon
Mısır'daki Türkçe Yazma Eserlerin Durumu ve Bunları Gün Işığına Çıkaran Şahsiyetler 349

Filiz Kalyon
Nil'in Üç Gülü: Çeşm-i Âfet, Ayşe Teymûrî, Gülperi Hanım 361

Enes Karić
What are the Bosnian Muslim Resolutions from 1941? 377

Machiel Kiel
The Demographic Development of the former Ottoman Kaza of İzdin from the
15th to the 20th century, according to Tahrir Defters, Jizye Defters and Greek Sources 399

Muhammed Mufaku-Arnaut
Unpublished Manuscript about the Albanian Hijra from Ottoman Kosova to
Syria as a Result of the Balkan Wars 1912-1920 417

Orlin Sabev (Orhan Salih)
Hastalar ile Kitaplar Arasında: Tereke Kayıtları Işığında
Osmanlı Hekimleri 429

Ismail Serageldin
Islam and the West: The Way Forward 449

Ibrahim Shabouh (Chabbouh) / إبراهيم شبّوح
اعتبار الماء في اختيار موقع القيروان ومصادره لبركة أبي إبراهيم أحمد بن الأغلب 467

William R. Shea
Leonardo da Vinci's Bridge over the Golden Horn 479

Aziz Nazmi Şakir
Muslim Ottomans as Others in the Bulgarian Folksongs 483

Abdulkadir Şener
İslâm Hukukunun Güncelleştirilmesi Konusu 505

Jan Just Witkam
Stories about Early Ottoman Printing 517

Nuri Yüce
Türkmen Şairi Mollanefes'in Şiirlerinde Duygu ve Ahenk 533

Tuncay Zorlu
Osmanlı Denizciliğine Teknoloji Tarihi Perspektifinden Bakmak 551

Ekmeleddin İhsanoğlu İçin… / Tributes

Aiman Abboushi
İhsanoğlu's 9 Years OIC 567

Hasan Abedin
Ekmeleddin İhsanoğlu: A Leading Advocate for Muslim Minorities around the World 569

Maha Akeel
İhsanoğlu: The Man with a Vision and a Mission, the Transformation Years at OIC 583

Tayyar Altıkulaç
Kadim Dostum Prof. Dr. İhsanoğlu 585

Nabil al-Arabi
About Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu 589

Oktay Aslanapa
Ekmeleddin İhsanoğlu ve *Mısır'da Türkler ve Kültürel Mirasları* İsimli Kitabı Üzerine 591

Shaher Awawdeh
İhsanoğlu's Nonconventional Approach in Serving the Palestinian Cause during his Secretary Generalship of the OIC 593

Hatice Aynur
Ekmel Hoca'yla 36 Yıl 601

Beşir Ayvazoğlu
Ekmel Bey 613

Didar Bayır
Vefa Borcu Hiçbir Zaman Ödenmez… 619

Abdul Moiz Bokhari
Tributes to Secretary General Ekmeleddin İhsanoğlu 625

John Hedley Brooke
Contexts of Collaboration and Inter-Cultural Exchange 627

Hasan Çelebi
Dostunun Gözünden Dostu 649

Fondazione Ducci
Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu Awarded the Ducci Foundation Peace Award 653

Halit Eren
Ekmeleddin İhsanoğlu ile 32 Yıl 657

Mahdy Fathalla
Human and Professional Great Friendship 661

Yurdun Fırat
Kadim Dostum Ekmeleddin İhsanoğlu 665

Ufuk Gökçen
Diplomat / Devlet Adamı Ekmeleddin İhsanoğlu'yla Geçen Yıllardan Anılar 671

Numan Hazar
Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu: Değerli Bir Dost, Bilim Adamı, Tarihçi, Entelektüel ve Diplomat 693

Emin Aziz İhsanoğlu
Sevgili Babam İçin 701

Mehmed Orhan İhsanoğlu
Sevgili Babacığım 707

Sevda Şahin İhsanoğlu
Kızından Babasına 709

Halil İnalcık
Sayın Ekmeleddin İhsanoğlu ile Dostluğumuzdan ve
İşbirliğimizden Anılar 711

Mehmet İpşirli
Üstad Ekmeleddin Hoca 715

Mourad E. H. Ismail
Ekmeleddin Ihsanoglu as a Young Man, Reminiscences About Days Bygone 721

Celalettin Kart
Ekmeleddin İhsanoğlu ile İİT Yeni Ufuklara Yelken Açtı 727

Aykut Kazancıgil
Prof. Dr., Dr. h.c. mult. Ekmeleddin İhsanoğlu'nun 70. Yaşını Kutlarken 731

Orhan Koloğlu
Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu 735

Magda Makhlouf / ماجدة مخلوف
Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu ve İslâm Mirasının Korunması ve İhyasına Katkıları 743

Magda Makhlouf / ماجدة مخلوف
البروفسور أكمل الدين إحسان اوغلى وجهوده فى خدمة التراث الإسلامى 753

Sayed al-Masry
From Stagnant Backwaters to the Forefront of World Seen 759

Moustafa Mawaldi / موالدى مصطفى
فخر بصداقة الباحث والعالم الأستاذ الدكتور أكمل الدين إحسان أوغلي 765

Amre Moussa
Thoughts on Ekmeleddin İhsanoğlu 771

Abdula Manafi Mutualo
İhsanoğlu, the Mentor 773

Hidayet Nuhoğlu
Otuz Küsûr Yılın Hatırlattıkları 777

Ronald L. Numbers
Ekmeleddin İhsanoğlu: The George Sarton of Ottoman Science 787

Hameed A. Opeloyeru
Mainstreaming Intra-OIC Economic Cooperation: Initiatives and Paradigm Shift 793

İlber Ortaylı
Ekmeleddin İhsanoğlu 805

Oğuz K. Pehlivan
"Osmanlı Bilim Mirası" ve Uluslararası Sempozyum İzlenimleri 809

A. Tarık Pekel
Elli Yıllık Dostum Ekmel Bey 819

Hatice Polat
Sevgili Ekmeleddin İhsanoğlu Hocam'a 823

Veniamin Popov
İhsanoğlu as the Prominent Representative of the Modern Islamic World 825

Tariq Ali Bakhit Salah
Prof. İhsanoğlu: The Man Who Passed Through Here for Here are His Footprints 831

Mohammad Al-Sammak / **محمد السماك**
الدكتور أكمل الدين إحسان أوغلى كلمة متواضعة في رجل كبير 835

Muhittin Serin
Ekmeleddin İhsanoğlu ve Hat Sanatı 837

Pulat Tacar
Bilim Adamı - Diplomat: Profesör Ekmeleddin İhsanoğlu 841

Raja Fuziah Binti Raja Tun Uda
Handmade From the Islamic World: IRCICA's Advocacy for Revival of Traditional Crafts 845

Hemayet Uddin
A Tribute to Professor Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu
Former Secretary General of the Organization of Islamic Cooperation (OIC) 851

Yaşar Yakış
Ekmeleddin İhsanoğlu Her Şeyiyle Türkiye'nin Gururudur 857

Nevzat Yalçıntaş
Aziz Dostum Prof. Dr. E. İhsanoğlu 867

Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Albümünden / Ekmeleddin İhsanoğlu's Album
(Fotoğraflar ve Tebrik Mesajları/ Photographs and Messages) 871

Takdim

Ekmeleddin İhsanoğlu'nun isminin önüne eklenebilecek her sıfatın onu bütün veçheleriyle tanıtmak için yetersiz kalacağı, kendisini "kalbî" olarak tanıyanların malumudur. Tecessüsü, müdekkikliği, mütebahhirliği ve çağlayanlar gibi durmaksızın akan bereketli enerjisi onunla az zaman geçirenlerin bile hemen dikkatini çeken vasıfları arasındadır. Titizliği ve yapılan işin başarıyla zamanında sonuçlanmasını her şeyin önüne koyması, onun vurgulanması gereken önemli özellikleri arasındadır. Hoca'nın dirayetli ve öngörülü olması, müstesna çalışma ahlakına ve davranışlarına sahip bulunması pek çok alanda öncülük etmesine ve yeni çalışma sahaları için yeni yollar açmasına vesile olmuştur... Bu kısa yazı çerçevesinde sayamayacağımız daha pek çok haslet ve meziyetiyle bilim ve kültür hayatındaki müktesebatına bu kitaptaki yazılar bir nebze de olsa ışık tutmaktadır.

Hocamız için bir *Armağan Kitabı* hazırlama fikri, kendisinin 2018 yılında 75. yaşını idrak etmesi vesilesiyle ortaya çıktı ve çalışmalara başlandı. Kitaba, Hoca'nın bizatihi kısa veya uzun süre çevresinde bulunmuş dostları, arkadaşları, meslektaşları ve öğrencilerinin katkıda bulunmasının uygun olacağı göz önüne alınarak bir liste hazırlandı ve davet mektupları gönderildi. Planlanandan daha uzun sürmüş olsa da kitap böylece meydana gelmiş oldu. Bu çalışmadan daha önce, kendisinin 70. yaşı için de bir kitap hazırlanması düşünülmüş fakat bazı yazılar kabul edilmesine rağmen proje hayata geçirilememişti. Çoğu ebediyete intikal etmiş zevatın tamamlanamamış olan o projeye gönderdikleri yazılarını da *Armağan Kitabımıza* dâhil etmek istedik. Böylece aradan yıllar geçmiş olsa da çalışma arkadaşlarının ve dostlarının Hocamız hakkındaki fikir ve hislerini ifade ettikleri metinlere, tarihe not düşmek adına, uygun bir zeminde yer verme imkânı bulmuş olduk. Bu vesileyle aramızda olmayan yazarlarımızı rahmetle yâd etmek isteriz.

Hocamız için hazırladığımız bu *Armağan Kitabı* dört bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm kendisinin biyografisi ile eserlerine ayrılmıştır. Burada, öncelikle ayrıntılı olarak ele alınması hâlinde ayrı bir kitap teşkil edecek mahiyetteki hayat hikâyesinin sadece ana hatları üzerinde durulmuş, ayrıca kronolojik bir liste eklenmek suretiyle yazılamayan kısımlara küçük notlarla da olsa dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu bölümde, 2006 yılına kadar olan

çalışmalarının listesi daha önce yayımlandığı için bu tarihten sonraki eserlerinin bir dökümü olan bibliyografyaya yer verilmiştir. İkinci bölümde otuz bir akademisyen tarafından Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde yazılmış yirmi yedi akademik makale bulunmaktadır. Üçüncü bölüm ise Hocamızın arkadaşlarının, meslektaşlarının, öğrencilerinin ve aile mensuplarının yazdıkları kırk dokuz adet hatıra yazısından meydana gelmektedir. Böylece kendisiyle değişik zaman ve mekânlarda çeşitli vesilelerle bir araya gelmiş kişilerin kaleme aldığı bu yazılar onun şahsiyeti, insani vasıfları, yaptığı ve yapmakta olduğu çalışmalar gibi hususları göz önüne sermektedir. Son ve dördüncü bölüm, kendisinin albümünden seçerken son derece zorlandığımız sınırlı sayıda fotoğrafa ayrılmıştır.

Hazırlık safhasında, kitaptaki bütün yazılar teker teker okunarak imlâ özelliklerinde, dipnot ve bibliyografya göstermede mümkün olduğu kadar tutarlılık ve birlik sağlanması amaçlanmış olmakla birlikte kimi farklılıkların korunmasına da özen gösterilmiştir.

Tanışmamız Hocamızın hayatının farklı dönemlerine tesadüf etmiş olsa da bu kitabı hazırlayanlar olarak en önemli ortak özelliğimiz kendisine duyduğumuz hasbî saygı ve sevgimizdir ve her aşamasında zevkle ve şevkle çalıştığımız bu kitabı hazırlayarak yayımlamış olmaktan dolayı son derece mutlu olduğumuzu ifade etmek isteriz.

Bu kitabın hazırlanması sırasında her türlü katkı ve yardımını esirgemeyen Oğuz Kaan Pehlivan'a, kapak ve mijanpaj tasarımını yapan Mahmut Doğan'a, mükemmelen basılmasını gerçekleştiren Ötüken Yayınlarına ve özellikle Göktürk Ömer Çakır'a müteşekkiriz.

Hazırlayanlar
24 Eylül 2020

Foreword

Those who know Ekmeleddin İhsanoğlu well know too that no single term can capture his essence in its entirety. His curiosity, attention to detail, erudition and inexhaustible energy strike even those who spend only a short time with him. His meticulous nature and prioritization of time to achieve maximum success are among his most notable qualities. His sagacity, acumen, foresight and exceptional work ethic have made him a pioneer in many academic fields, to which he has introduced new approaches. The articles comprising this book constitute a modest contribution intended to shed light on his merits, qualifications and accomplishments in the fields of science, culture and diplomacy.

The idea of publishing a book in honor of İhsanoğlu emerged at the event held to celebrate his 75th birthday in 2018, following which preparations started. As a first step, a comprehensive list of close friends, colleagues and students who could contribute was drawn up. Soon after, they were invited to participate and this book eventually came into being, albeit its completion took longer than intended.

Prior to this project, another close circle of colleagues had planned to prepare a festschrift for İhsanoğlu's 70th year. To this end, they invited his friends and colleagues to contribute articles highlighting his activities and documenting their memories of its subject. Although some of those invited submitted their writings, the project was never finalized. Subsequently, it was learned with sadness that some of those contributors had passed away. To our good fortune, those same friends have graciously handed over the contributions they did receive, and we have acknowledged these. Despite the long delay, we are now pleased to have finally completed a book containing many unique memoirs written by our much beloved İhsanoğlu's colleagues, friends and students, in which they express their sincere thoughts and feelings for him. At the same time, we extend our respect and thanks to those authors who are no longer among us.

This festschrift for Ekmeleddin İhsanoğlu consists of four parts. The first is devoted to his biography and publications. It emphasizes the principal threads of his life story, albeit this, if treated in detail, would constitute a

book of its own. We have appended a chronology, noting the lack of documentation on certain points. A list of İhsanoğlu's works up to 2006 has already been published, and this section therefore also includes a bibliography detailing his works after that date. The second part of the festschrift comprises twenty-seven academic articles penned by thirty-one contributors in Turkish, English and Arabic. The third part consists of forty-nine memoirs by İhsanoğlu's friends, colleagues, students and family members. Written by people who have interacted with him at different times and in different places, these articles provide us with insights into his personality, human qualities, and multiple activities. Finally, the fourth part includes a set of photographs, selected, with great difficulty, from his album.

In editing this book, our aim has been to use a unified approach and hence ensure the greatest possible consistency in terms of spelling, footnotes and bibliography. Nevertheless, care has also been taken to preserve certain characteristics of individual pieces.

Although we, the editors of this book, each first met Ekmeleddin İhsanoğlu at different periods of his life, we share, importantly, a deep respect and love for him. We would like to express how extremely happy we are to have prepared and published this book, on which we have worked with pleasure and enthusiasm at every stage.

We are thankful to Dr. Humphrey Davies who kindly edited this foreword. We are grateful to Ötüken Publications and especially to Göktürk Ömer Çakır for the high standard of printing of this book.

The Editors
24 September 2020

İlim ve İrfan Yolunda Bir Hezarfen: Ekmeleddin İhsanoğlu'na Armağan = A Festschrift in Honor of Ekmeleddin İhsanoğlu, hazl. Hatice Aynur ve öte. (İstanbul: Ötüken, 2021), 15-42.

Ekmeleddin İhsanoğlu'na Dair

Fatma M. Şen*

Ekmeleddin İhsanoğlu; dünyada, İslâm âleminde ve Türkiye'de akademisyen kimliği, entelektüel kişiliği ve devlet adamlığının yanı sıra birçok farklı meziyetiyle de temayüz etmiştir. [1] Olağanüstü güçlü hafızası, titizliği, ciddiyeti, dikkati, üretkenliği ve geniş ufkuyla kaleme aldığı bilim, bilim tarihi, Türk kültürü, Osmanlı tarihi, İslâm ve Batı dünyası, İslâmofobi, Türk-Arap ilişkileri gibi konulardaki telif eserlerine ilâve olarak raflar dolusu kitabın editörlüğünü de yapmıştır. Bunlara çok sayıdaki makale ile pek çoğu uluslararası toplantılarda sunulmuş tebliğlerini de eklemek gerekir. Eserleri Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde yayımlanmış, bir kısmı Rusça, Boşnakça, Arnavutça, Makedonca, Fransızca, İspanyolca, Japonca, Bengalce, Urduca, Malezya ve Kore dillerine tercüme edilmiş ya da edilmektedir.

Aldığı eğitim, kendisini hayat boyu geliştirme çabası, çalışkanlığı, bitmek tükenmek bilmeyen enerjisi, yabancı dil bilgisi, en zorlu işlerin bile üstesinden gelebilme kabiliyeti gibi birçok özelliği yanında belki de taşıdığı en önemli meziyet son derece zarif ve nazik olmasıdır. Muhatabının kullandığı dil ve üslup her ne olursa olsun, nezaketinden hiçbir zaman ödün vermez. Akademinin, bürokrasinin, diplomasinin ve hatta siyasi hayatın çeşitli kademelerinde bulunup nezaketinden taviz vermeden yoluna devam etmesinin en önemli sâikini onun biyografisinde ve özellikle yetiştirilme tarzında aramak gerekir. Hayatının pek çok cephesi çeşitli vesilelerle kaleme alındığı[2] için burada

---

* Dr. Araştırmacı.

1 Ekmeleddin İhsanoğlu'nun biyografisinin ayrıntıları bu çalışmanın sınırlarını çok aşacağından, onun hayat hikâyesinin genel hatları üzerinde durulacak; aldığı ödüller, kurduğu ve üye olduğu kuruluşlar gibi ayrıntılar kronolojik liste hâlinde eklenecektir.

2 Ekmeleddin İhsanoğlu'na armağan olarak, iki ciltlik bir kitap (*Essays in Honour of Ekmeleddin İhsanoğlu: Biography, Bibliography, and Recollections about İhsanoğlu*, 2006) ve *Osmanlı Bilimi Araştırmaları* (1995) dergisinin ilk sayısı yayımlanmıştır. Her iki yayında da Hoca'nın o tarihe kadar olan biyografisi ve bibliyografyasına yer verilmiştir: Feza Günergun, "Ekmeleddin İhsanoğlu: Biyografisi, Bilim Tarihi ile ilgili Çalışmaları ve Yayınları," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 1 (1995): 19-45; https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuoba/issue/1219/14307 [erişim 01.06.2020]; "Prof.

aynı bilgileri tekrarlamak yerine yaşam yolculuğundaki bazı durakların öne çıkarılması tercih edilmiştir.

Ömrünün Baharı: Kahire Yılları

Ekmeleddin Bey'in şahsiyetinin şekillenmesinde babasının tercihlerinin ve onu yetiştirdiği maddi-manevi iklimin son derece tesirli olduğu açıktır. Bu sebeple kendisinden önce babası Yozgatlı Mehmed İhsan Efendi'nin (ö. 1961) hayat hikâyesine göz atmak isabetli olacaktır:[3]

Yozgat'a Buhara'dan göç eden Ağvanlıoğlu ailesine mensup olan İhsan Efendi, çocukluğundan itibaren hayatının merkezine ilim tahsilini yerleştirmeyi tercih eder. Memleketinde başladığı İslâmi ilimler eğitimini ikmal etmek amacıyla 1924 yılında İstanbul'a gelir. Fakat o imkân resmen ortadan kalktığı için kısa zaman sonra tahsiline İslâm dünyasının önemli ilim merkezlerinden olan el-Ezher'de devam etmek üzere Kahire'ye gider. Bu seyahatinde yol arkadaşı Mehmed Âkif'tir (ö. 1936). Bu yolculuk ile başlayan aşinalık ve onu takip eden dostluk, sadece İhsan Efendi için değil Mehmed Âkif için de gurbette geçireceği yıllarda son derece kıymetli bir tevafuk olacaktır. Kahire'ye ulaşan İhsan Efendi, Türk Revakı'na bağlı Ubuzzeheb Medresesi'ne

---

Dr., Dr. h. c. Mult. Ekmeleddin İhsanoğlu: His Life, Scholarly and Professional Works/ Prof. Dr., Dr. h.c.mult. Ekmeleddin İhsanoğlu Hayatı, İlmî ve Meslekî Çalışmaları," *Essays in Honour of Ekmeleddin İhsanoğlu: Biography, Bibliography, and Recollections about İhsanoğlu*, compiled by Abdullah Topaloğlu, vol. 2 (İstanbul: IRCICA, 2006), 1-42; aynı eser içinde "Bibliography of İhsanoğlu / İhsanoğlu Bibliyografyası," 265- 322. Ayrıca gençlik yıllarından itibaren pek çok kitapta Ekmeleddin Bey ve çalışmaları hakkında bilgi verilmiş veya müstakil yayınlar yapılmıştır. Bunlardan öne çıkanlar için bkz. Ergun Göze, *İçimizden 30 Kişi* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1975), 93-97; Şenel Özpolat, *Kültürden Turizmden* (Ankara: Kent Matbaası, 1983), 79; Sâmiha Ayverdi, *Yer Yüzünde Birkaç Adım* (İstanbul: Ötüken, 1984), 253 ve 256; Beşir Ayvazoğlu, "Bir Bilimadamının Romana Benzer Hayatı: Ekmeleddin İhsanoğlu," *Defterimde 40 Suret* (İstanbul: Ötüken, 1996), 147-151; Oğuzhan Cengiz, *Ekmeleddin İhsanoğlu* (İstanbul: Bilgeoğuz, 2014). Ayrıca adına açılmış bir internet sitesi de bulunmaktadır: www.ihsanoglu.org

[3] Bu kısım Ekmeleddin İhsanoğlu'nun babasını ve onun çevresini anlattığı kitaptan faydalanarak yazılmıştır. Kitap için bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, *Yozgatlı İhsan Efendi: Kaybolan Dünyadan Nurlu Bir Sima* (İstanbul: Doğan, 2018). Ekmeleddin Bey, babası İhsan Efendi'nin hayat yolculuğunu anlattığı eserinin giriş kısmında, babasının vefatından sonra başlayan biyografi çalışmasının seyrini de açıklar: "Ben artık sadece 17 yaşında babasını kaybeden gence hâkim olan sevgi, vefa ve minnet hisleri ile hareket eden oğul değildim; kendimi aynı zamanda kaybolan dünyaya ait bir insanı keşfetme macerası içinde bulmuştum" (19). Eserin tamamı okunduğunda gençlik yıllarında başlayan ve olgunluk çağında okuyucuyla buluşan bu maceranın mahsulü ile karşılaşırız. Kitap, hayırlı bir evladın babasına olan muhabbet ve vefa hisleriyle kaleme alınmış bir eser olmakla birlikte aynı zamanda yirminci yüzyılın özellikle ilk yarısında, Türkiye ve Mısır'ın geçirdiği siyasi ve sosyal değişimleri gözler önüne seren belgesel niteliğindedir. Daha önemlisi ismiyle müsemma olarak "kaybolan dünyadan nurlu bir sima"yla tanışmamıza vesile olur ve kitap bu vasfıyla "kaybolan dünya"ya ve "nurlu simalar"a olan hasreti de dile getirir.

Ekmeleddin Bey'in babası Müderris İhsan Efendi

yerleşerek el-Ezher'e kayıt yaptırır ve bütün mesaisini okuyup öğrenmeye tahsis eder. İhsan Efendi girdiği bütün imtihanlarda son derece başarılı olarak diplomalarını derece ile almaya hak kazanır ve mezuniyet sonrası hocalığa başlar. Sultan Mahmûd Medresesinde müderrislik ile birlikte müdürlük de yapan (1937-1959) İhsan Efendi, farklı kurumlarda muhtelif vazifelerde de bulunur. Kraliyet Sarayı'ndaki Osmanlı Arşivi'nde ve daha sonra Mısır Milli Kütüphanesinde Türkçe yazma ve basma eserlerin kataloglama ve tasnif çalışmalarını yapar, Ayn Şems Üniversitesinin Şarkiyat Bölümünde Türk Dili ve Edebiyatı kürsüsünü kurar (1951) ve vefatına kadar burada dersler vermeye devam eder. Ayrıca İslâm İşleri Yüksek Kurulu azalığı da yapmıştır.

Eser vermekten çok, eserleri kaleme alacak öğrenciler yetiştirmeyi tercih eden İhsan Efendi, başta Türkiye olmak üzere gurbetten gelerek el-Ezher'e devam eden Türk öğrencileri hocalığın ötesinde baba şefkatiyle himaye eder, her zaman onların yanında bulunur, karşılaştıkları her türlü zorluğun aşılmasında yardımcı olmaya gayret eder. Onun bilgiye ulaşma çabası yalnızca tahsil hayatıyla sınırlı kalmaz, hayatı boyunca devam eder. Başka diyarlardan el-Ezher'e tahsil için gelen öğrenciler ile Kahire ve çevresinde yaşayan "son Osmanlılar"dan meydana gelen küçük topluluğun merkezinde İhsan Efendi'yle birlikte gurbet yolculuğu yaptığı Mehmed Âkif de bulunmaktadır. İşte Ekmeleddin İhsanoğlu böyle bir muhitte, Müderris İhsan Efendi ile Rodos Türkleri eşrafından Hacıoğlu ailesinden Seniye Hanım'ın oğlu olarak Kahire'de dünyaya gözlerini açar (1943).

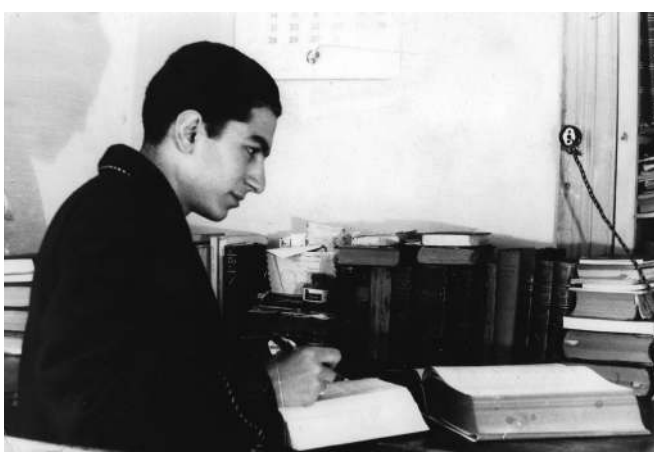
Annesi Seniye Hanım ile (1944)

Bahsedildiği üzere, ömrünü sadece eğitime değil, aynı zamanda ahlak bakımından "iyi insan" yetiştirmeye hasretmiş bir babanın oğlu olan Ekmeleddin Bey'in hayatının ilk günlerinden itibaren babasının yakın ilgi ve ihtimamı ile büyüdüğünü tahmin etmek zor olmasa gerek. Ulema çocukları için kullanılan "ilk tahsilini babasından almıştır" ifadesi Ekmeleddin Bey için de kolaylıkla kullanılabilir. Ekmeleddin Bey, evdeki tahsile ilave olarak Kahire'nin tanınmış okullarına da devam eder. Lise-

Öğrencilik yıllarından

yi Hidiv İsmail Paşa'nın (ö. 1879) kurduğu ve Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın (ö. 1875) sarayının yerine inşa edilmiş olan Hidiviye Lisesinde okur, daha sonra Ayn Şems Üniversitesi Fen Fakültesine kayıt yaptırır (1960). Kısa zaman sonra babasının vefat etmesi, hayatında yeni bir dönemin başlamasına sebep olur (1961). İhsan Efendi'nin Türk vatandaşlığını koruması ve Mısır vatandaşlığına geçmemeyi tercih etmiş olması hem hocalara tanınmış haklara sahip olmasına, hem de vefatından sonra ailesine maaş bağlanmasına mani olur. Bu sebeple Ekmeleddin İhsanoğlu daha eğitim çağındayken, ailesinin maddi sorumluluğunu da yüklenmek durumunda kalarak babasının da görev aldığı Mısır Milli Kütüphanesinde (Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye), yine babasının arkadaşı ve yardımcısı Türkistanlı Nasrullah Tırâzî (ö. 2002) ile birlikte Türkçe yazma ve basma eserlerin kataloglanması ve tasnif edilmesi işinde çalışmaya başlar (1962-1966). Bu arada tahsiline de devam ederek Ayn Şems Üniversitesi Fen Fakültesi Fizik ve Kimya lisansından (B. Sc.) pekiyi dereceyle mezun olur (1966). Lisans eğitimini tamamladıktan hemen sonra el-Ezher Üniversitesinin önce Mühendislik daha sonra ise Fen Fakültesinde araştırma görevlisi olarak çalışırken (1966-1970), aynı zamanda organik kimya konusunda yüksek lisansa da devam eder ve Master of Science (M. Sc.) derecesi ile mezun olur (1970). Yine aynı yıllarda Ayn Şems Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde lektör (okutman) olarak Türk Dili ve Edebiyatı dersleri verir.

Kahire'deki evinde, çalışma odasında (1968)

Bu yoğun öğrencilik ve çalışma hayatı ile birlikte yayın ve tercüme faaliyetlerinde de bulunur. Kimya alanında lisans ve yüksek lisans tahsili ile birlikte dil, edebiyat, kültür ve özellikle bilim tarihine olan ilgisi kesintisiz ve artarak devam eder. Arap edebiyatı yanında Türk kültürü ve edebiyatı ile yayın yapacak seviyede ilgilenmesinin en önemli sebebi, babası Mehmed İhsan Efendi'nin küçük yaşlardan itibaren kendisine

T.C. Kahire Büyükelçisi Semih Günver ile

Osmanlı/Türk edebiyatı metinleri okutmasıdır. Gençlik yıllarında kaleme aldığı bir kısmı telif, ama daha çok tercüme sahasındaki yayınlarının ilki Mehmed Âkif hakkında kaleme aldığı bir deneme çalışmasıdır: *Şâ'ir al-Islam… Mehmed Âkif.*[4] Tercümelerinin ilki Nazım Hikmet'in *Ferhat ile Şirin: Bir Aşk Masalı* isimli piyesinin Arapçaya aktarılmasıdır: *Hikâyetu Hûb ev Ferhâd ve Şîrîn.*[5] Bu yıllarda Kahire'ye (1965) Büyükelçi olarak tayin edilen Semih Günver Bey'in (ö. 2000) çok yönlü diplomatik faaliyetleri içerisinde kültürel çalışmalar da önemli bir yer işgal etmekteydi. Kendisi iki kültür dünyası arasında temas alanları kurmak için birtakım inisiyatifler almış ve bu amaçla Ekmeleddin İhsanoğlu'nun genç yaşında her iki kültürü ve ülkeyi bilip tanıyan dinamik ve aktif potansiyelinden yararlanmıştır. Böylece onun kalburüstü bilim ve sanat adamlarını yakından tanımasına imkân sağlamıştır. Bu çalışmaların semerelerinden birisi Ekmeleddin Bey'in hazırladığı Türk edebiyatından seçtiği hikâyelerin Arapça tercümelerinden meydana gelen antolojidir: *Min al-Adab al-Turki al-Hadis Mukhdarat min al-Qıssat al-Qasira*[6] Ekmeleddin Bey tercüme çalışmalarına Mehmed Âkif başta olmak üzere Abdülhak Hâmid, Rıza Tevfik, Mehmed Rauf, Yahya Kemal, Tevfik Fikret, Necib Fazıl, Haldun Taner ve Aziz Nesin gibi yirminci asır Türk ediplerinin önemli şiir ve hikâyelerini Arapçaya tercüme ederek devam eder.[7]

---

[4] *İslâm Şairi… Mehmed Âkif, 1964*.

[5] 1. bs. Kahire, 1969; 2. bs. Kahire, 1974.

[6] *Yeni Türk Edebiyatı'ndan Hikâye Antolojisi*, 1970. Kitapta Hâlid Ziyâ [Uşaklıgil], Ömer Seyfeddîn, Refik Hâlid [Karay], Hâlide Edîb [Adıvar], Yakub Kadri [Karaosmanoğlu], Reşad Nuri [Güntekin], Memduh Şevket [Esendal], Samed Ağaoğlu, Necib Fazıl [Kısakürek], Said Fâik [Abasıyanık], Aziz Nesin, Oktay Akbal ve Haldun Taner'in hikâyelerinin tercümeleri bulunmaktadır. Bu kitapta bulunan hikâyelerin listesi için bkz. Nasrullah Mubasher el-Tirazi, "Ekmeleddin İhsanoğlu Kâtiben ve Edîben," *Essays in Honour of Ekmeleddin İhsanoğlu*, II, 100. Semih Günver hatıralarını kaleme aldığı kitabında, o sırada IRCICA'da görev yaptığını belirttiği Ekmeleddin Bey'den bu antolojinin hazırlanmasını kendisinin rica ettiğini açıklamaktadır. Bkz. Semih Günver, *Tanınmayan Meslek Anılar ve Portreler* (Ankara: A.Ü.S.B.F. ve Basın Yayın Yüksekokulu Basımevi, 1984), 224.

[7] Mehmed Âkif'in "Necd Çöllerinden Medine'ye", "İstiklâl Marşı"; Abdülhak Hâmid'in "Şair ve Ölüm"; Rıza Tevfik'in "Şâm-ı Garîbân"; Mehmed Rauf'un "Kelebek"; Yahya Kemal'in "Ufuklar", "Endülüs'te Raks", "Rindler"; Tevfik Fikret'in "Nisan", "Temmuz"; Niyazî-i Mısrî'nin tasavvufî şiirleri ile Necib Fazıl'ın "Yemek Yemeyen Adam"; Aziz Nesin'in Mutlu Kedi" hikâyelerinin ter-

Yine aynı yıllarda bilim tarihiyle yakından ilgilenir ve fakültede botanik kürsüsü başkanı Prof. Dr. Abdülhalim Muntasar'ın (ö. 1992) bilim tarihi derslerine devam eder. Daha sonra katıldığı bir yarışmada Endülüslü tabip ve cerrah Ebu'l-Kâsım ez-Zehravî (ö. 1013) üzerine yaptığı araştırma ile ikincilik ödülüne layık görülür. Ayrıca öğrenciliği sırasında yaşadığı şehirdeki kültür ve sanat faaliyetlerini de yakından takip etmeye çalışır. Farklı dünya ve düşünceleri tanıyıp öğrenme merakının bir yansıması olarak, Kahire'ye konferanslar vermeye gelen İngiliz tarihçi Arnold J. Toynbee (ö. 1975) ve Fransız filozofu Jean Paul Sartre'ın (ö. 1980) konferanslarına dinleyici olarak katılır.

Anavatan'a Dönüş, Ankara Günleri…

Doktora danışmanı Celal Tüzün ve Tarık Pekel (karşısında) ile birlikte (1973)

Ekmeleddin İhsanoğlu, 1970 yılında Türkiye'ye dönmeye karar verir ve Kahire'den ayrılıp annesiyle birlikte Ankara'ya taşınır.[8] Burada bir yandan Ankara Üniversitesi Fen Fakültesinde asistan olarak görev yaparken (1971) doktora programına da devam ederek Prof. Dr. Celâl Tüzün'ün (ö. 2016) danışmanlığında tamamladığı tezi ile Fakültenin Organik Kimya Kürsüsünden doktora derecesi alır (1974). Aynı yıllarda yine Prof. Dr. Celâl Tüzün ile birlikte çalışmalarına 1974'te başladıkları ve 1975'te tamamladıkları Organik Kimya Araştırma Enstitüsü'nün kurulması faaliyetlerinde bulunur. Üniversiteyle sanayi arasında ilişki kurmak ve projeler geliştirmek aynı zamanda Ankara Fen Fakültesi'nin kuruluş safhasından itibaren mükemmel hâlde çalışan teknik cam atölyesinin hizmet sahasının genişlemesini sağlamak için kurulan bu Enstitünün ayrı bir tüzel kişiliği, bütçesi, akademik ve idare kadrosu bulunmaktaydı. Ayrıca kendisi Enstitünün ilk sekreteri

İzmir Bornova Topçu Birliğinde askerlik hizmetini ifa ederken (1974)

cümeleri bazı süreli yayınlarda neşredilmiştir. Bkz. Nasrullah Mubasher el-Tirazi, "Ekmeleddin İhsanoğlu Kâtiben ve Edîben," 97; Topaloğlu, "Bibliography of İhsanoğlu / İhsanoğlu Bibliyografyası," *Essays in Honour of Ekmeleddin İhsanoğlu*, II, 316-318.

[8] Ergun Göze'nin Ekmeleddin Bey ile Ankara'ya geldikten sonra yaptığı bir röportaj, kendisinin hayalinde canlandırdığı Türkiye ile gerçeği arasındaki farkları ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Bkz. Göze, a.g.e., 93-97.

olur. Bunlarla birlikte 1971 yılından itibaren birkaç yıl, TRT Türkiye'nin Sesi Radyosunun Arapça bölümünde spikerlik, mütercimlik ve program hazırlama gibi görevlerde bulunur. 1974 senesinde Bornova Topçu Tugayı'nda kısa dönem askerlik vazifesini ifa eder. 1975-1977 yılları arasında İngiltere'de Exeter Üniversitesi Kimya Bölümü'nde misafir öğretim üyesi olarak "Reaksiyonlar Kinetiği" üzerine araştırmalar yapar. Bu sırada Güneybatı İngiltere'de yaşayan ve dinî ihtiyaçlarını karşılayacak kuruma sahip olmayan Müslümanlara hizmet etmesi amacıyla *Islamic Society for the South West of England* isimli derneği kurar. 1978 yılında organik kimya doçenti olur ve 1980 yılına kadar Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi ile kurulmakta olan Malatya İnönü Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak eğitim ve araştırma faaliyetlerine devam eder. Türkiye'deki ilk on yılını Ankara sakini olarak geçiren Ekmeleddin Bey bu süre zarfında organik kimya sahasındaki araştırmalarına ilave olarak bazı tercüme çalışmaları da yapmıştır.[9] TÜBİTAK'ın genç bilim adamlarına sağladığı imkânlardan faydalanmak için modern kimyanın Türkiye'ye girişi ile ilgili Açıklamalı Kimya Bibliyografyası hazırlama projesi sunmuş ve teklifi kabul edilmiştir. Daha sonra İstanbul'a geldiğinde yayımlayacağı Bibliyografya'yı kaleme almıştır.

Füsun Bilgiç ile nikâhından (1971). Füsun Hanım'ın şahidi Said Bilgiç, Ekmel Bey'in şahidi İsmail Hakkı Şengüler, Nikâh Memuru Mücteba Bey.

AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı Sümerolog Prof. Dr. Emin Bilgiç ve Doç. Dr. Haluk Karamağaralı'nın Mısır ziyaretleri sırasında Luksor'da alınmış bir hatıra (8 Şubat 1968)

[9] Bazıları için bkz. Ahmad A. Galwash, *İslâmın Manevi Cephesi*, terc. Ekmeleddin İhsanoğlu (Ankara, 1977) [Yazarın *The Religion of Islam* isimli eserinin "Spiritual Aspects of Islam" adlı bölümünün tercümesidir.]; *Concise Islamic Catechism*, haz. Mehmed Soymen, terc. Ekmeleddin İhsanoğlu (Ankara: The Directorate of Religious Affairs, 1973) ve (2. bs. 1979; 3. bs. 1985; 4. bs. 1991); Maurice Bucaille, "Mukaddes Kitap, Kur'an ve İlim," terc. Emin Bilgiç ve Ekmeleddin İhsanoğlu, *Diyanet Dergisi* 17, s. 6 (Kasım-Aralık 1978): 376-383 [*Le Bible, Le Coran et La Science* isimli eserin bir bölümünün tercümesidir.]; Maurice Bucaille, "Kuran ve Modern İlim," terc. Emin Bilgiç ve Ekmeleddin İhsanoğlu, *Millî Kültür* 2, s. 2 (Temmuz 1980): 21-28.

Ekmeleddin İhsanoğlu, Ankara'ya taşındığı ilk yıllarda hayatını mutlu ve huzurlu bir aile babası olarak geçirmesine vesile olacak bir kararın altına imza atarak tanınmış Sümerolog Prof. Dr. Emin Bilgiç'in kerimesi Füsun Hanım'la evlenmiştir (1971).

Ve İstanbul... IRCICA (1980-2004)

Ekmeleddin İhsanoğlu'nun Kahire'de başlayan hayat yolculuğu bir süre Ankara'da devam eder, fakat 1980 yılında İstanbul'a gelmesiyle yeni bir istikamet bulur. Türk Hükümeti'nin aday göstermesi ve İslâm İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) görevlendirmesiyle Teşkilat'a bağlı olarak İstanbul'da kurulan İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi'nin (IRCICA) Genel Direktörlüğü'ne tayin edilmesi (1980), kendisine çok yoğun ve verimli bir çalışma ortamı tesis etmesine imkân verir. IRCICA'nın kurulmasından itibaren uluslararası ölçekte bir müessese hâline gelmesinde Ekmeleddin Bey'in bitmek bilmeyen enerjisinin, insanları örgütleyip harekete geçirerek birlikte iş yapma becerisinin ve çalışma disiplininin katkısı büyüktür. Bu vazifeye geldiğinde, yukarıda açıklandığı üzere, uzmanlık alanı olan organik kimya dışında, gençliğinde başlayan değişik disiplinlerde ciddi okuma ve araştırma faaliyetlerini devam ettirebilmek ve bu alanlarda çeşitli çalışmalar yapabilmek için uygun zemini hazırlar. Türk ve İslâm kültürü, tarihi, sanatı ve bilimi kendisinin çocukluğundan beri aşina olduğu ve çeşitli araştırmalar yaptığı sahalardır. Bu konuda en önemli desteği rahmetli babasından alarak Türk edebiyatının en güzel mahsullerini onun yardımıyla tanımış ve bir kısmını ezberleyerek okumuştur. Ayrıca hayatının ilk yıllarını İslâm dünyasının kadim merkezlerinden olan Kahire'de geçirmiş olması, burada başta Milli Kütüphane olmak üzere çeşitli kurumlarda görev alması, kendisine edebiyat ve sosyal bilimler sahasında çeşitli çalışmalar yapma imkânı sağlamıştır.

Bosna Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegoviç'in IRCICA ziyareti (18 Haziran 1991)

IRCICA'da yaptığı, İslâm medeniyetinin çeşitli yönleriyle ilgili çalışmalarının her birinin o güne kadar boşluğu doldurulamayan araştırma sahaları olduğu görülmektedir. Planladığı projeleri, yurt içinde ve dışında kurduğu ekiplerle en iyi şekilde başarıyla devam ettirir; sonuçlarını çeşitli dillerde yapılmış yayınlarla bilim dünyasına kazandırır. Çok geniş alana yayılan araştırma ve yayın faaliyetlerinin başında bilim tarihi sahasındaki araştırmalar gelmektedir. Bunların çok mühim olmasının sebebi, o tarihe kadar göz ardı edilen bu sahada, daha çok ferdî ve sathi çalışmaların yapılmış olmasıdır. Ekmeleddin

İhsanoğlu, bilim tarihi literatürüne "Osmanlı bilimi" terimini kazandıracak olan çalışmalarını yürütebilmek için iyi bir ekip kurar, bu alanda çok geniş ve derin incelemelerin hedefini "bilim tarihine kaynaklık edecek eserleri hazırlamak" olarak belirler. Önce proje hâlinde planlanan, sonra çeşitli toplantı ve sergilerle devam eden bu çalışmalar meyvelerini birbiri ardına verir ve yayımlanan eserlerle tarihe not düşülür. Bunların sayısı oldukça fazladır ve burada sadece birkaçına temas edilecektir.

Öncü Projelerinden Seçmeler

IRCICA'nın ilk faaliyetlerinden biri olarak Common Principles, Forms and Themes of Islamic Arts/ İslâm Sanatlarının Temaları, Formları ve Ortak Prensipleri adıyla 16-17 Nisan 1983 tarihinde gerçekleştirilen uluslararası sempozyumu zikretmek gerekir. Yıldız Sarayı Çit Kasrı'nın Merkez'e tahsisi konusunda resmî protokolün altında imzası bulunan Bülent Ulusu, bu toplantıya Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olarak katılmıştır. Zaman içinde IRCICA; hayata geçirdiği çeşitli projeler, sergiler ve toplantılar vesilesiyle birçok devlet adamı, siyasetçi, bilim adamı ve araştırmacılar ile her yaştan meraklıları misafir edecektir.[10]

Ekmeleddin İhsanoğlu'nun IRCICA çatısı altında başlattığı ilk projelerden bir diğeri İlim Tarihi: Kaynaklar ve Araştırmalar adındaki yayın dizisidir. Bu dizinin ilk kitabı *Türkiye Kütüphanelerindeki İslâmi Tıp Yazmaları (Arapça, Türkçe ve Farsça) Kataloğu* olup, kendisinin editörlüğünde 1984 yılında yayımlanmıştır. Bu dizinin devamında çok kıymetli eserler yayımlanmaya devam edilmiştir.[11]

IRCICA'nın en önemli projelerinden biri başarıyla tamamlanmış olan *Osmanlı Bilim Literatürü Tarihi* isimli çalışmadır. 1985 yılında başlayan proje kapsamında, sahasında uzman araştırmacılardan meydana gelen bir ekiple Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Cumhuriyet'e kadar astronomi, matematik, coğrafya, musiki, askerlik, tıp, astroloji, kimya, zooloji, botanik ve diğer

[10] Bu misafirlerin bir kısmının Merkez ile ilgili hissiyatı ve düşünceleri *IRCICA Şeref Defteri*'ne düştükleri notlar ile kayıt altına alınmıştır. Ciltleri dolduran bu metinlerden birini, Ekmeleddin Bey'in babasının öğrencisi rahmetli Ali Ulvi Kurucu'nun (ö. 2002) sözlerini aktarmak istiyoruz: *Büyük şairimizin: "Hüsn olur kim, seyr ederken ihtiyâr elden gider" dediği gibi İslâm Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları Merkezini ziyaret ve muvaffakiyetlerini müşahededen şu mısraları mülhem oldum: Manzûmeye sığmaz bu temâşâ / Onu sâde yaşlarla dolan gözlerimiz eyler ifâde / Canlandı hayâlimde o mâzideki şanlar / Bir bayrağın üç kıtaya hükm etdiği anlar / Hâlâ o eserler, iri güller gibi zinde / Bir tâze bahâr âlemi "rûh estetiğinde". Evet, bu müesseseyi bu canlı hâle getiren aziz ve muhterem üstadımın mahdumu Ekmeleddin İhsanoğlu Bey Efendi evlâdıma takdir, teşekkür ve hayranlık hislerim pâyânsızdır. Hak'dan muvaffakiyetler dilerim.* Ali Ulvi Kurucu 30.06.1983

[11] Bkz. Topaloğlu, "Bibliography of İhsanoğlu / İhsanoğlu Bibliyografyası," *Essays in Honour of Ekmeleddin İhsanoğlu, II*, 273-279.

konularda telif edilmiş eserlerin yazma nüshaları ile baskılarının ve müelliflerinin dökümünün çıkarılması sağlanmıştır. Araştırma sonuçları, 1997-2011 yılları arasında sekiz başlık altında 17 ciltlik külliyat ile bir ciltlik *Genel İndeks* hâlinde yayımlanarak ilim âleminin istifadesine sunulmuştur.[12] Ekmeleddin Bey, yıllar süren, büyük emek mahsulü olan ve on sekiz cilt hâlinde yayımlanan bu projenin ortaya koyduğu verilere ilave olarak kendisinin proje ile paralel yürüttüğü araştırmaların inceleme ve değerlendirmesini iki ciltlik *Osmanlı Bilim Mirası* adlı eseriyle okuyucuyla buluşturmuştur.[13]

Ekmeleddin İhsanoğlu'nun planlayıp hayata geçirdiği bir başka proje, Osmanlı Devleti'nin ilk resmî gazetesi kabul edilen ve 1831'de neşr edilmeye başlayan *Takvîm-i Vekâyi*'nin değişik kütüphanelerde dağınık hâlde bulunan nüshalarının tam koleksiyon olarak bir araya getirilmesidir. Araştırmacıların ulaşmakta zorluk çektikleri bu son derece kıymetli kaynağın 7.000'den fazla sayısı bu çalışma ile elektronik ortamda erişime açılmıştır.

Osmanlı 700 Sempozyumu açılış töreni: (soldan sağa) Ürdün Veliaht Prensi Hasan, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, TBMM Başkanı Hikmet Çetin, Prens Hasan'ın eşi Prenses Servet, Ekmeleddin İhsanoğlu, Ahmed Zeki Yamani (12 Nisan 1999)

Önemli bir kısmı Sultan II. Abdülhamîd'in (salt. 1876-1909) emriyle devletin geniş coğrafyasına yayılmış mimari eserlerin fotoğraflarından meydana gelen arşiv, buna eklenen Medine müdâfii Fahreddin Paşa [Türkkan] (ö. 1948), gazeteci-yazar Velid Ebzuzziya (ö. 1945), Nuri Arlasez (ö. 2000) ve benzeri başka koleksiyonlar ile birlikte Ekmeleddin Bey sayesinde araştırmacıların çalışmasına imkân sağlanacak şekilde IRCICA Kütüphanesi'nde elektronik olarak ulaşılabilir hâle getirilmiştir. 82 ayrı koleksiyondaki 65.000'e varan fotoğraf sayısıyla abidevi bir görsel kaynak olan IRCICA Tarihî Fotoğraf Arşivi, teknolojinin son imkânlarından faydalanılarak meydana getirilmiştir. Burada not edilmesi gereken husus, özellikle tek kopya olan II. Abdülhamîd Devri

[12] Bu dizide Ekmeleddin İhsanoğlu'nun editörlüğünde hazırlanan eserleri yayın tarihlerine göre şöyle sıralayabiliriz: *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi* (OALT), 2 cilt (1997); *Osmanlı Matematik Literatürü Tarihi* (OMLT), 2 cilt (1999); *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi* (OCLT), 2 cilt (2000); *Osmanlı Musiki Literatürü Tarihi* (OMULT), (2003); *Osmanlı Askerlik Literatürü Tarihi* (OASLT), 2 cilt (2004); *Osmanlı Tabiî ve Tatbiki Bilimler Literatürü Tarihi* (OTTBLT), 2 cilt (2006); *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi* (OTIBLT), 4 cilt (2008); *Osmanlı Astroloji Literatürü Tarihi ve Astronomi Literatürü Zeyli* (OASTLT-ZEYL I); *Osmanlı Bilim Literatürü Tarihi Zeyilleri ile "Mevzû'atü'l-'ulûm"* (ZEYL II) ve *Osmanlı Bilim Literatürü Tarihi Genel İndeksi* (2011).

[13] Ekmeleddin İhsanoğlu, *Osmanlı Bilim Mirası; Birinci Cilt Mirasın Oluşumu, Gelişimi ve Meseleleri; İkinci Cilt Önemli Âlimler ve Eserler* (İstanbul: YKY, 2017).

Fotoğraf Koleksiyonu'nun kopyalanarak herhangi bir şekilde kaybolma tehlikesinin bertaraf edilmiş olmasıdır.

Ekmeleddin İhsanoğlu'nun IRCICA çatısı altında başlattığı çalışmalar, bunların devam etmesi için sarf edilen emek ve gayretler ile organize edilen sempozyum ve sergiler başlı başına bir eser teşkil edecek kadar geniş bir araştırmanın konusudur. Biz burada kendisinin IRCICA Genel Direktörü olarak, önce planladığı, sonra hayata geçirdiği ve nihayetinde sonuçlarını yayımladığı projeleri sıralamakla iktifa edeceğiz:[14]

Müslüman Milletlerin Tarihi

- Güneydoğu Asya'daki Müslümanların Tarihi[15]
- Güney Asya'da İslam Medeniyeti Tarihi[16]
- Batı Afrika'da İslam Medeniyeti Tarihi[17]
- Kafkasya'da İslam Medeniyeti Tarihi[18]
- Türklerin Tarihi[19]
- Türk-Arap İlişkileri Üzerine Çalışmalar[20]
- Üye Ülkeler Dışındaki Memleketlerde İslâm Medeniyeti[21]

---

[14] Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. *IRCICA 1980-2000*, compiled and edited by Zeynep Durukal Abuhusayn, introduction by Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul: IRCICA, 2000).

[15] Bkz. *Islamic Civilization in the Malay World*, ed. Mohd. Taib Osman (Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustka; İstanbul: IRCICA, 1997); *Proceeding of the International Seminar on Islamic Civilisation in the Malay World* (İstanbul: IRCICA, 1999).

[16] *Islam in South Asia: Proceedings of International Seminar on Islamic History, Art and Culture in South East Asia Islamabad, Pakistan 1986*, preface by Ekmeleddin İhsanoğlu, ed. Dr. Rashid Ahmad and Dr. Muhammad Afzal Qarshi (Lohare: Institute of Islamic Culture; Istanbul: IRCICA, 1995).

[17] Bkz. Mamadou Ndiaye, *l'Enseignement Arabo-Islamique au Senegal* (İstanbul: IRCICA, 1985). Ayrıca 1996 yılında Dakar'da bir Sempozyum düzenlenmiştir: *La Civilisation Islamique en Afrique d l'Ouest, Communications du symposium international tenu les* 27-30 Décembre 1996 à Dakar, Sénégal.

[18] 1998 yılında Bakü'de Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in himayesinde IRCICA'nın organize ettiği bir sempozyum düzenlenmiştir: *Islamic Civilisation in Caucasia*, 9 Kasım 1998.

[19] Bkz. *A Short History of Turkish-Islamic States (Excluding the Ottoman State)* (Ankara: TTK, 1994); *Müslüman Türk Devletleri Tarihi (Osmanlılar Hariç)* (İstanbul: İSAR, 1999); *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* 2 cilt, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul: IRCICA, 2002), eserin 1999'da Arapça, 2002'de İngilizce, 2004'te Boşnakça ve 2006 yılında Rusça tercümeleri yayımlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin 700. yılı dolayısıyla bir kongre düzenlenmiş, kongrenin tebliğleri yayımlanmıştır: *International Congress on Learning and Education in the Ottoman World: İstanbul 12-15 April 1999*, ed. Ali Çaksu, preface by Ekmeleddin İhsanoğlu (İstanbul: IRCICA, 2001).

[20] Bkz. *el-Alâkât el-Arabiyya wa't-Turkiyya*, 2 c. (İstanbul: IRCICA & ALESCO, 1991-1993).

[21] Bkz. Machiel Kiel, *Ottoman Architecture in Albania: 1385-1912* (İstanbul: IRCICA, 1990); Jamil Lee Hee Soo, *Islam in Korea* (İstanbul: IRCICA, 1997). Ayrıca proje kapsamında iki sempozyum düzenlenmiştir*: Manuscripts in Islamic Languages in Eastern Europe and the USSR* (Balaton-Almadi, Hungary, May 1990); *Islamic Civilisation in the Balkans* (Sofia, 21-23 April 2000).

Bosna ve Hersek'in Tarihi ve Kültürü[22]
İslâm Sanatları[23]
Kuran-ı Kerîm Tercümeleri Bibliyografyaları[24]
Kültür ve Tarih ile ilgili Referansların Katalogları[25]

Her türlü proje ve yayım faaliyetinin yanında Ekmeleddin Bey'in IRCICA'da bıraktığı en büyük ve derin izlerden birisi şüphesiz kurduğu kütüphanedir. Yukarıda zikredilen görsel malzeme ile kütüphaneye kazandırılan çeşitli koleksiyonlar başta olmak üzere bir araya getirilen zengin kitap koleksiyonu ve kuruluş aşamasından itibaren görevlendirilen ehil kadrosuyla IRCICA Kütüphanesi, İstanbul'da sayıları son derece sınırlı olan araştırma kütüphanelerinin başında gelmektedir. Kütüphane özellikle Türk ve İslâm medeniyeti konusunda araştırma yapanların ulaşmakta sıkıntı yaşadıkları eserlerin tamamına ya-

MOSTAR 2004 projesi çerçevesinde yeniden inşa edilen Nezir Ağa Camii'nin Genel Görünüşü ve Açılış Merasimi

[22] Bu konudaki bazı yayınlar: Adem Handžić, *Population of Bosnia in the Ottoman Period, A Historical Overwiev* (İstanbul: IRCICA, 1994); Amir Pašić, *Islamic Architecture in Bosnia and Hercegovina* (Istanbul: IRCICA, 1994); Amir Pašić, *The Old Bridge (Stari Most) in Mostar* (İstanbul: IRCICA, 1995); *Mostar 2004 Program 1994-2004 Final Report* (İstanbul: IRCICA, 2005).

[23] Oktay Aslanapa, *Fünutü't-Turk ve amairuhum*, terc. Ahmed Muhammed İsa (İstanbul: IRCICA, 1987); *The Art of Calligraphy in the Islamic Heritage* (İstanbul: IRCICA, 1998), eser ayrıca Arapça, Japonca, Türkçe ve Malay dilinde de yayımlanmıştır.

[24] *World Bibliography of Translations of the Meanings of the Holy Quran: Printed Translations: 1515-1980* (İstanbul: IRCICA, 1986); *World Bibliography of Translations of the Holy Qur'an Manuscript Form: Turkish, Persian and Urdu Translations Excluded* (İstanbul: IRCICA, 2000).

[25] Hasan Duman, *Osmanlı Yıllıkları: Sâlnâmeler ve Nevsâller* (İstanbul: IRCICA, 1982); Hasan Duman, *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu* (İstanbul: IRCICA, 1986); *Bibliography on Manuscript Libraries in Turkey and the Publications on the Manuscripts Located in These Libraries*, haz. Nimet Bayraktar ve Mihin Lugal (İstanbul: IRCICA, 1995); eser Arapça ve Türkçe olarak da yayımlanmıştır.

kınını barındırmakta ve bunların kullanımı konusunda araştırmacıya imkân sunmaktadır.[26]

IRCICA'nın 25. kuruluş yılı konuşması

Hat Sanatının İhyasına Katkıları

Hat, hocanın talebeye meşk usulüyle talim ettirdiği bir sanattır. Cumhuriyetin kurulmasını takiben alfabenin değiştirilmesi hat üstatlarının sayısının zaman içinde azalmasına yol açmıştır. Maddi imkânları sınırlı olan ve bir elin parmakları kadar kalan hattatlar zor şartlarda sanatlarını icra etmeye çalışmışlardır. Ekmeleddin İhsanoğlu, 1980 yılında IRCICA Genel Direktörü olduktan sonra hat sanatını ihya etme hususunda yoğun çalışmalar başlatır. Genel Direktörlük görevine ilaveten yine İİT'ye bağlı olarak *Milletlerarası İslâm Medeniyeti Mirasını Koruma Komisyonu* sekreterliği görevini de üstlendiği için el sanatlarıyla yakından ilgilenmiştir. Fakat hat sanatıyla ilgili çalışmaları üzerinde ayrıca durulması gerekir. Bu konudaki ilk faaliyetlerden olan bir çalışma aynı zamanda bir vefa örneğidir. Ömrünün son demlerini yaşamakta olan son hattatlardan Hâmid Aytaç'ın (ö. 1982) bir belgeselinin hazırlanmasıyla bu büyük üstadın tarihin tozlu sayfalarında unutulmasının önüne geçilmiş, kendisini her daim hatırlatacak güzel bir belge tarihe kaydedilmiştir. Yalnız bu örnek bile, Ekmeleddin Bey'in vazifesini ifa ederken

Hattat Hamid Aytaç belgeselini hazırlarken Hattat Hasan Çelebi ile (1982)

[26] IRCICA kütüphanesi sadece Türkiye'de değil yurtdışında da tanınmış ve takdir edilmiştir. Bunun misallerinden biri New York Times gazetesinde kütüphane hakkında yapılmış haberdir: https://intransit.blogs.nytimes.com/2009/07/30/history-along-with-books-at-an-istanbul-library/